

ПОСТМОДЕРНА СИТУАЦІЯ В КУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Переломова О.С. (м. Суми)

Анотації

У запропонованій статті автор робить спробу окреслити постмодерну ситуацію в культурному дискурсі постіндустріальної цивілізації, акцентуючи увагу на характерних рисах феномену.

In the given article, the author makes an attempt to shape the postmodern situation in the cultural discourse of postindustrial civilization, making an accent on characteristic features of this phenomenon.

Ключові слова

ОБРАЗ, ПОНЯТТЯ, ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС, ПОСТМОДЕРНІЗМ, НАРАТИВ, РЕАЛЬНІСТЬ

Вступ

Вислів «**постмодерна ситуація**», який означає сукупність суспільних, економічних, політичних обставин, характерних для постіндустріальної цивілізації, запровадив Ж. Ліотар. Характеристиці цього феномену присвячено чимало праць (Бодріяр, Джеймсон, Гірц, Ваттімо та ін.), які розвивають Ліотарову тезу про занепад великих наративів, усіх цілісних філософій, політичних теорій, на зміну яким в умовах означеної ситуації приходять антифундаменталізм, плюралізм, гетерогенність, амбівалентність тощо.

Першу згадку терміна «**постмодернізм**» відносять до 1917 р. Термін веде своє походження від назви архітектурного стилю «постмодерн». Більшість дослідників розглядають змістовий бік терміна як констатацію ситуації «післясучасності», де під сучасністю, або «Новим часом», розуміють світоглядну та соціокультурну ситуацію, яка виникла в XV – XVII ст., яка базована на гуманізмі, просвітництві та матеріалістичних тенденціях картезіанського світосприйняття. Постмодернізм розглядається як усвідомлення вичерпаності звичного погляду на буття, як на динамічну маніфестацію первісних і непорушних категорій, яка вічно перебуває в процесі позитивного розгортання

Мета статті

Метою поданої статті розвідки є з'ясування ознак постмодерної ситуації в культурному дискурсі взагалі і в українському (літературно-художньому) зокрема.

Обґрунтування проблеми

Мала українська енциклопедія актуальної літератури «Плерома» («Повернення деміургів») у Глосарійному корпусі подає визначення постмодернізму: «Постмодернізм (від лат.post – за, після, далі, та французьк. moderne – новітній, сучасний) Згідно з Ж. Ліотаром,

постмодернізм – це ситуація, яка виникла після розпаду «дискурсу легітимації» (історично в 50 – 60-х роках XX ст.), тобто після спроб вибудувати універсальну мовну практику та універсальну ієрархію операбельних міфів (наративів). Занепад «дискурсу легітимації» об'єктивно збігся з «присмерком модернізму» [8, 94].

У філософському дискурсі В. Малахов дає таке поняття **постмодернізму**: «Постмодернізм – сукупне визначення для тенденцій, що намітилися в останні два-півтора десятиліття в культурній самосвідомості розвинених країн Заходу» [9, с. 237].

Новосибірський філософ С. Утоєв (автор доктрини «Утоєва теорія виникнення постмодернізму») вважає, що постмодернізм є «ситуацією, у яку обов'язково потрапляє стомлена культура» [8, с. 119].

Постмодернізм ставить під сумнів такі фундаментальні «а рїорї» класичного гуманістичного дискурсу, як настанову на розумну переробку (гуманізацію) світу людиною, абсолютизацію системності як умову подолання Хаосу Порядком, історичну спадковість змісту буття людства (тобто культурну традицію), абсолютну повноту змісту, який не знає пустот і розривів присутності (presense), непорушність архетипів, можливість універсальної мовної практики (універсального мистецького коду), а значить можливість універсального мистецького дискурсу. Закреслюючи ці шість стовпів класичного гуманістичного світогляду, постмодернізм пропонує ірраціональні дискурси в межах екзистенційно сприйнятої наявності. Це «тотальна гра» (Гейзінга), «жива культура» (Ортега-і-Гассет), «дискурс спокуси» (Бодріяр), «філософія Бажання» (Дельоз та Гваттарі), «людина, яка прагне (desikant)» (Фуко), «поганська імперія волі» (Евола), «мислення інтенсивностей» (Ліотар), «розсіяння сімені» (Дерріда) тощо. Усі ці пропозиції строкаті, ірраціональні, підкреслено антисистемні й базовані на песимістичному висновку постструктуралістської філософії про те, що структурність і системність пережиті людством і майбутнє належить ненаративним практикам.

Відомий польський дослідник літератури Р. Нич щодо терміна **«постмодернізм»** зауважує, що «це визначення нових тенденцій та способів їхнього опису в сучасній культурі, філософії науки, а також у суспільному та політичному житті» [6, с. 145]. Зміни у свідомості, спричинені новою парадигмою цінностей, знайшли своє втілення в художній практиці. Цілком слушною є думка про те, що постмодернізм виступає не лише як «один із провідних стилів у літературі, але й як певна тенденція в культурі XX сторіччя» [1, с. 3].

Подаючи визначення **постмодернізму** як філософського та історично-літературного поняття, що сформувалося «на позначення концепції культури постмодерну, культурної ситуації, яка виражає завершеність епохи модерну», літературознавець Н. Зборовська наголошує на тому, що виник він на «потребу нового (нелогоцентричного) стилю мислення» [4, с. 298]. Дослідниця вказує на зміни, які сталися у світогляді: постмодернізм як літературна практика в другій половині XX ст.

критично переосмислює основи дидактично-раціоналістичного світобачення, замінивши їх філософією нової тілесності, концепцією деконструкції Дерріди та постфройдизмом. Порівнюючи постмодерністський світогляд з модерністським, на якому він постав, вона зазначає: «Якщо модерністське світобачення ґрунтувалося на нестабільності, проблематичності структур суб'єкта, соціуму тощо, то тотальне їх порушення є ознакою постмодерного погляду на світ: один стан втручається в інший, руйнується межа між протилежностями, світ позбавляється порядку й занурюється в хаос. Розщеплену психологію у творчості Достоевського можна вважати попередницею «постмодерністської» психології як пошуку дестабілізації традиційних культурно-історичних цінностей» [4, с. 298].

Постмодернізм – це певний духовний стан (так стверджує Умберто Еко в «Нотатках на берегах роману «Ім'я троянди»).

Культурна ситуація останніх десятиліть двадцятого сторіччя позначена деструктивними процесами в єдиній ціннісній модерністській парадигмі. На зміну девальвованій модерній соціальній і гуманітарній теорії з її онтологічним абсолютом приходить постмодерна парадигма, яка «розглядає як варті перегляду способи конструювання дійсності» [7, с. 48].

Постмодернізм значною мірою відрізнявся від основних філософських і літературних ідей попередніх епох, які він піддавав нищівній критиці. Він докорінно змінює норми дискурсів. «Постмодернізм як культурний рефлекс спрямований проти уніфікації, стандартизації, тотальності, засилля “універсалістських дискурсів”. <...> Від методологічних норм цілісності, системності, зосередження на домінантах постмодернізм перевів погляди культурного співтовариства до раніше зігнорованих частин об'єкта і процесу пізнання – локальних, периферійних, випадкових, фрагментарних, недомінантних, миттєвих. Новий рух поставив під сумнів тотальність віри і почав зухвало випробувати іронією на позір вічні культурні істини» [7, с. 48– 49].

Розглядаючи **постмодерн** як проблему нового синтезу і з'ясовуючи саме поняття постмодерну, І. Лебединська зауважує, що «post-modern належить до числа достатньо складних і неясних понять, які мають одну ознаку – після модерну <...>, а значить настає кінець епохи закінчених, цілісних систем, епохи стильової домінанти, наближається кінець епохи самовираження, епохи автора і творця, тобто починає формуватися ситуація post-modern'у» [5, 128]. «Синдромом» цієї ситуації вона називає теоретико-методологічний еkleктизм, який є типовим для кризових періодів у культурі і який у ситуації, що склалася, на її думку, «абсолютно дивним чином обернувся новим світовідчуттям і якісно новою екзистенційною реальністю» [5, с. 129].

Образ постмодерністської свідомості Дельоз метафорично називає ризою, що означає кореневище, траву. Ризома дала назву книзі Дельоза 1976 р. Ризома протистоїть кореню (дереву, лісу), які представляють класичне мислення. Корінь має центр – стовбур, що сягає

в «глибину». Ризома – сітьовидна структура, яка не має центру й росте вшир (прикладом може бути грибниця, яка проростає в будь-якому місці). На місце екологічної метафори можна підставити етнографічну, і тоді корінь буде осілою, а ризома – кочівною культурою.

Рівний простір кочовиків – це простір мінімальних відстаней: однорідними є тільки безкінечно близькі точки. Рівний простір не знає каналів і стежинок. Це гетерогенне поле відповідає особливому типу множин – децентрованим ризоматичним множинам. Цей простір нагадує звукову чи кольорову гаму.

Ж. Дерріда у відомій праці «Письмо й відмінність» (1978) вводить процедуру децентрації й деконструкції одного з найпотужніших евристичних принципів побудови й конструювання нової реальності.

Децентрація суб'єкта призводить до децентрації людини, розпаду її на багато «Я». Само поняття «центру» як організуючого ядра розчиняється в грі, поліфонії його складників. Багатоголосся, плюральність, фрагментарність і гетерогенність як основні риси post-modern – «антисистемності» переводять дослідницькі процедури в площину тілесності й подієвості, тобто самодостатності [3, с. 183 – 187].

На думку Т. Денисової, **постмодерній свідомості** властиві сумнів, антидогматизм, плюралізм, іронічність. Постмодерну літературу вона вважає антиподом літератури модерної, елітарної. Постмодерні художні твори побудовані на іронії, гротеску, пародії, травестуванні і апелюють не до еліти, а до широких мас.

Щодо особливостей постмодерністської ситуації в Україні, то не можна не погодитися з думкою Т. Гундорової, що однією з найсуттєвіших ознак постмодерністської ситуації в Україні стало руйнування тотальності соцрадянського зразку.

Загалом же, як культурна рефлексія, український постмодернізм здійснює критичне переоцінювання національної культури, ігноруючи її табу.

Висновки

Таким чином, очевидно, що постмодерністська свідомість потребує «іншого» й репрезентує світ із позиції «іншого», але прагне не побороти його, а лише показати й обіграти різницю між «собою» та «іншим». Загалом український постмодерністський текст культури як постчорнобильський текст народжений із травматичного світовідчуття – соцрадянської ідеології та чорнобильської трагедії: «У плані загальнокультурному українська постмодерністська рефлексія була не так іронічною, як ревізіоністською спробою вписати власну історію в уже наявний текст (наратив) «великої» культури. Відповідно, це спроба переписати свою культуру (літературу), і це бажання не позбавлене ресентименту (образи), ностальгії й навіть реваншизму. Відчуваються в постмодерністській грі з «іншим» і романтично-демонічні тони» [2, с. 57].

Унаслідок змін, які сталися у свідомості членів культурної спільноти, відбувається переформатування картини світу, у тому числі й мовної

картини світу учасників культурної комунікації, а отже, змінюється й сам формат культурного дискурсу, його акценти набувають нових конотацій. Дискурсивний простір наповнюється гіперреальністю і симулякрами, які імітують реальність.

Перспективи подальших наукових досліджень

Ідеї катастрофізму, кінця світу стають визначальними у свідомості кінця тисячоліття, а мовна свідомість і символічний порядок культури в епоху постмодернізму набувають дискретного, різноспрямованого, фрагментарного характеру, що, безумовно постає перед дослідниками як складна, багатовекторна проблема, яка потребує подальшого аналізу і висвітлення.

Джерела

1. Бігун Б. Я. Постмодерністський образ світу (по матеріалах західноєвропейських та американських романів 80-х рр. XX століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 21 с.
2. Гундорова, Тамара. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. – К.: Видавництво «Часопис «Критика»», 2005. – 264 с.
3. Делёз Ж., Гватари Ф. Война и Мир. Машина войны. Трактат о номадологии. Выпуск: № 11/12 (35/36), ноябрь-декабрь 2005г. Источник публикации: "НК"№2/92стр.183-187. Режим доступа <http://prometa.ru/lib/134>.
4. Зборовська Н. В. Психологія і літературознавство: Посібник. – К.: «Академвидав», 2003. – 392 с. (Альма-матер).
5. Лебединская И. В. Post-modern и проблема нового синтеза // Текст. Культура. Социум: Сборник статей, посвященных 70-летию профессора М. А. Вавиловой. – Вологда: ВГПУ, изд-во «Русь», 2000. – С. 127 – 132.
6. Нич Ришард. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство / Переклала з польської Олена Галета. – Львів: Літопис, 2007. – 316 с.
7. Павлюк Л. С. Знак, символ, міф у масовій комунікації. – Львів: ПАІС, 2006. – 120 с.
8. ПД – Повернення деіургів / Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 288 с.
9. СЗФ:СЛ – Современная западная философия: Словарь / Сост.: Малахов В. С., Филатов В. П. – М., 1991.

Стаття надійшла 11.12. 2008 р.